

tün divan bürokrasisinin ve onunla irtibat halinde olan merkez-taşra muâmelâtının âmiri durumundaydı.

Tanzimat sonrası Batı modeli hükümetlerde iç ve dış meseleler iki nezâretle idare edildiği halde klasik dönem merkez ve divan teşkilâtında doğrudan doğruya bu görevleri üstlenmiş yetkililer bulunmamaktadır. Bu durum, devletin batıda ve doğuda diplomatik münasebetlerinin çok yoğun olduğu, sınırlarının Budin'den Basra'ya, Kırım'dan Cezayir'e kadar genişlediği dönemlerde iç ve dış işleriyle ilgili konuların ihmal edildiği anlamına gelmez. Bunun-Osmanlılar'a geçen divan teşkilâtının yapısından kaynaklandığı söylenebilir (bk. DİVÂN-I HÜMÂYUN).

Divân-ı Hümâyûn'un XVII. yüzyıldan itibaren sembolik bir kurul haline gelerek zaman zaman toplanması devlet işlerinin sadrazam divanına intikal etmesine yol açmıştır (bk. İKİNDİ DİVANI). Ancak Divân-ı Hümâyûn üyelerinden her birinin müstakil sorumluluk sahibi ve padişah adına buyruldu yazmaya yetkili olmasına karşılık ikindi divanı üyelerinin (sadâret kethüdâsı, reisülküttâb ve çavuşbaşı) sadrazamın memurları durumunda bulunmaları sebebiyle bu divan tam anlamıyla hükümete tekabül etmemektedir (bk. BÂBİÂLİ). Bu durumda önemli kararların alınabilmesi için yetkili bir kurula ihtiyaç duyulmuş ve daha önceleri nâdiren toplandığı kroniklerdeki kayıtlardan anlaşılabilir meşveret meclisi bazan padişahın, çok defa da sadrazam veya şeyhülislâmın başkanlığında yetkili kimselerden oluşan üyeleriyle daha sık toplanarak önemli kararlar almıştır (bk. MECLİS-i MEŞVERET).

Hükümetler için temel olan bürokrasi ve bunun sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlayan resmî belgeleri saklama geleneği yani arşiv sistemi Osmanlı bürokrasisinde dikkat çekici bir gelişme göstermiştir. Bu sayede hükümet teşkilâtının pratikte nasıl çalıştığını gösteren çok sayıda belge ve defter serileri bugüne ulaşmıştır. Bütün bu evrak ve defter serileri Osmanlı hükümet yapısı ve buna bağlı bürokrasisinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 28-31, 34, 35, 37; Naimâ, *Târih*, I, 54, 55, 60, 75, 371, 377; Hammer, *Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, II, 245, 263-264, 277; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; H. A. R. Gibb - H. Bowen, *Islamic Society and the West*, London 1950, I/1, s. 163, 203; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 130-131, 191-198; Ahmet

Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Humayun*, Ankara 1986, tür.yer.; Tuncer Baykara, *Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 103, 117-118, 122-127; Nejat Göyünç, "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 271-273; Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *XI. TTK Bildiriler* (1994), III, 1071-1096; a.m.f., "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tabi Sancakların İdarî Statüleri", *Ziya Gökalp Dergisi*, sy. 44, Ankara 1986, s. 31-40; İlhan Şahin, "Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale", *TD, XXXII* (1982), s. 910; F. Ahmad, "Hükûma, Ottoman Empire", *EP* (İng.), III, 552-554.

MEHMET İPŞİRLİ

2. Tanzimat Dönemi ve Sonrası. Osmanlı bürokrasisinde modern ve Avrupalı anlamda bir hükümet fikri ve yapısına doğru ilk adımlar II. Mahmud döneminde yapılan reformlarla atılmıştır. Çok hassas bir dönemde tahta geçen ve III. Selim'in tecrübesinden faydalanan II. Mahmud, öncelikle merkezden siyasî iktidarını iade ve toparlama çalışmalarını başlattı. Bu amaçla merkezî otoriteyi sınırlayan güçleri teker teker bertaraf etmeyi planladı ve ilk defa taşrada örgütlenen ve merkezî otoriteyi tanımayan mahallî güçleri (âyan) dağıttı. Ardından 1826 yılında, ulemâ ile birleşerek padişahları tahta çıkarıp indiren yeniçerileri ortadan kaldırdı ve yeniçeri ağalığının yerine seraskerlik müessesini kurdu. Daha sonra merkezî otoriteyi sınırlayan unsurlardan ulemâyı kontrol altına aldı. Bunu, ilmiye sınıfına diğer memurlara nazaran devlete karşı daha bağımsız davranabilme imkânı veren iktisadî güçlerini, yani kontrolleri altında bulunan vakıf gelirlerini 1826'da kurduğu Evkaf Nezâreti'nde toplayarak ve arkasından bu kurumu bizzat kontrolü altında tuttuğu darphâneye bağlayarak yaptı. Bu şekilde muhalefet yapabilecek grupları ve güçleri etkisiz hale getirdikten sonra 1830'lardan itibaren devletin merkezî yapısında birtakım değişikliklere gitti. Bu amaçla 1836'da yayımladığı bir hatt-ı hümâyûnla sadrazamın başyardımcısı konumundaki sadâret kethüdâlığını Umûr-ı Mülkiyye Nezâreti'ne ve merkez bürolarının başkanı olan reisülküttâblığı da Umûr-ı Hâriciyye Nezâreti'ne dönüştürdü. Aynı yıl çavuşbaşılığı da kaldırarak yerine Divân-ı Deâvî Nezâreti'ni kurdu. 28 Şubat 1838'de hazîne-i âmiye ile mansûre hazinesini birleştirerek bütün malî işlerin sorumlusu durumundaki Maliye Nezâreti'ni oluşturdu.

Merkez bürokrasisinde bu şekilde ihtisasa dayalı birimlerin kurulması ve bir ku-

sım yetkilerinin bu yeni kurumlar tarafından üstlenilmesiyle birlikte padişahın mutlak vekili olan sadrazamın konumunun da yeniden ele alınması gerekti. Nitekim II. Mahmud 30 Mart 1838 tarihinde sadâreti kaldırdı ve yerine başvekalâti getirdi. Bu düzenleme basit bir isim değişikliğinden öte bir anlam taşıyordu. Zira başvekil mühr-i hümâyûnu elinde bulundurmasına rağmen sadrazamdan farklı olarak artık padişahın mutlak vekili değildi. Öte yandan bu kurum müstakil bir makam olma özelliğini de kaybetmişti; duruma göre nâzırlardan hangisi uygunsa nezâret görevine ilâveten başvekalâet görevini de o üstlenebilecekti. Böylece başvekil, kurulan nezâretlerden meydana gelen kabinenin başkanı ve nezâretler arasında koordinasyonu sağlayan bir görevli olarak sembolik bir konuma indirilmişti. Fakat bu durum fazla uzun sürmedi. Koca Hüseyin Paşa, II. Mahmud'un vefatı üzerine Başvekil Mehmed Emin Raûf Paşa'dan padişahın mührünü zorla alarak kendisinin sadrazamlığa getirilmesini ve böylece bu makamın tekrar ihdas edilmesini sağladı (3 Temmuz 1839).

Kesin tarihi tesbit edilememesine rağmen bu idarî değişikliklerle beraber II. Mahmud'un saltanatının sonlarında kurulan Meclis-i Vükelâ ile modern hükümet sistemine doğru ilk adımlar atılmış oldu. Ancak bu modern anlamda hükümet görünümü değerlendirmesi mahiyet bakımından değil daha ziyade şekli açıdan geçerlidir. Çünkü -aşağıda açıklanan bazı özelliklerin bulunmamasından dolayı- tam bir kabine yapısının varlığından söz edilemez. Meclis-i Vükelâ'da, başvekilin ve başvekalâtin tekrar sadrazamlığa dönüştürülmesinden sonra da sadrazamın başkanlığında haftada iki gün toplanıp önemli devlet işleri görüşülür ve başvekil devletin en yüksek yasama ve yürütme organının başı olması hasebiyle icra işlerinde nezâretler arasında koordinasyonu sağlardı. Her nâzır kendi nezâretinin görev alanına giren işlerden sorumluydu. Başlangıçta bu kurumun yapısal olarak Divân-ı Hümâyûn'a da Avrupa kabine sistemine de tam anlamıyla benzemediği görülür; zira divanın adalete dağıtıcı ve tayinleri yapıcı özelliği onda bulunmuyordu. Öte yandan vekillerin padişah tarafından tayin edilmesi ve ona karşı sorumluluk taşımaları kurumu Avrupa'daki benzerlerinden ayıran en önemli özellikti. Meclis-i Vükelâ'nın kolektif bir sorumluluğu yoktu ve bundan dolayı Avrupa'daki kabineler gibi bağımsız bir varlığa sahip değildi. Ge-

rekli gördüğü veya alt kademedeki diğer meclislerin gönderdiği yasa tasarılarını ve meseleleri tartışıp gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra sadrazamın tezkeresiyle padişahın onayına sunar, tasarılar padişahın onayından geçtikten sonra kanunlaşır. Meclis-i Vükelâ ilk yıllardaki bu haliyle bir danışma organı niteliğindedir (ayrıca bk. MECLİS-i VÜKELÂ).

Hükümet üyelerinin ve sadrazamın padişah tarafından tayin edilmesi, Tanzimat döneminde devletin içinde bulunduğu durumun da etkisiyle hükümet açısından bazı meselelere yol açmıştı. Özellikle Abdülmecid'in saltanat döneminde büyük devletlerin İstanbul'daki elçilerinin sadrazam ve hükümet üyelerinin tayini ve görevden alınmasındaki etkin rolleri, hükümetlerin sürekli ve tutarlı politikalar üretmesini önlemiştir. İngilizler'in ve İstanbul'daki elçileri Canning'in bu konuda çok faal ve etkili olduğu bilinmektedir. Büyük devletlerin Osmanlı padişahı ve hükümetleri üzerindeki bu etkin konumları II. Abdülhamid dönemine kadar devam etmiştir.

1876 anayasası ile de hükümet açısından durum fazla değişmemiştir. Aynı şekilde üyeleri padişah tarafından tayin edilen ve sadrazamın başkanlığında kurulan hükümet, bütün iç ve dış işlerin sorumlusu ve mercii olmakla birlikte öncekiler gibi kolektif sorumluluk sahibi değildi. Her nâzır kendi görev alanındaki işlerden sorumluydu. Halbuki Midhat Paşa, anayasa çalışmaları sırasında sadrazamlığın başvekalâte dönüştürülerek vekilleri tayin etme yetkisinin başvekalâ verilmesini istiyordu (Baykal, VI/21-22 [1942], s. 58). Bu amaçla hazırlanan ilk anayasa taslağında hükümet başkanının padişah, hükümet üyelerinin ise başvekil tarafından seçilmesi ve vekillerin hem padişaha hem de Meclis-i Meb'ûsan'a karşı sorumlu olmaları hükmü mevcuttu. Ancak daha sonra bu taslak değiştirilerek modern hükümet yapısına doğru giden kabine sistemi reddedildi.

Anayasaya göre mebuslardan birinin veya birkaçının şikâyet etmesi ve Meclis-i Meb'ûsan'ın da uygun görmesiyle hakkında şikâyet bulunan vekil Dîvân-ı Âlî'ye sevk edilebilirdi. Bunların mahkemelerinin özel bir kanun dairesinde yapılması ve yargı sonuçlanıncaya kadar görevden alınmaları gerekiyordu. Vekillerin görevlerinin dışındaki diğer davalar açısından kanun önünde diğer insanlardan farkları yoktu. Kanun teklifleri önce Meclis-i Meb'ûsan'da, ardından Meclis-i A'yân'da kabul edil-

dikten sonra padişahın onaylamasıyla yürürlüğe girebiliyordu. Alınan kararlarda hükümetle Meclis-i Meb'ûsan arasında bir ihtilâfın çıkması ve her iki tarafın da kendi görüşünde ısrar etmesi durumunda padişah hükümeti görevden alabiliyor veya meclisi feshedebiliyordu. Ancak alınan kararları padişahın geri çevirmesi halinde ne gibi bir prosedürün izleneceğine dair anayasada bir açıklık yoktu.

II. Abdülhamid 14 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsan'ı dağıtıp geçici olarak anayasayı yürürlükten kaldırdı; Meclis-i Vükelâ'ya ise dokunmadı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 17 Aralık 1908 tarihinde Meclis-i Meb'ûsan tekrar toplandı. 1909'da anayasada yapılan değişikliklerle hükümet ve meclisin yapısı yeniden düzenlendi ve iki meclisli yapı (Meclis-i Meb'ûsan ve Meclis-i A'yân) korundu. Yapılan en önemli düzenleme, 1876 anayasasının 27. maddesinin değiştirilerek sadrazama şeyhülislâmın dışındaki bütün hükümet üyelerini seçme yetkisinin verilmesiydi. Hükümet yine padişahın onayı ile göreve başlayabiliyordu. Böylece sadrazama tanınan yetkiyle kolektif sorumluluk alan ve icraattan üyelerinin tamamını mesul tutan bir hükümet yapısı getirilmiş oluyordu. Vekiller kendi görev alanlarına ait konularda ferdin ve hükümetin genel siyasetinden müstareken Meclis-i Meb'ûsan'a karşı sorumluydular. Böylece vekillerin sorumlu olduğu merci de değişmiş ve padişah Meclis-i Meb'ûsan'a intikal etmişti. Öte yandan hükümet üyelerinin kendi görev alanlarıyla ilgili yetkileri de artırılmıştı. Değiştirilen 29. maddeyle vekillere sorumlulukları içindeki işleri kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirmek ve sorumlulukları dışındaki işleri sadrazama bildirmek yetkisi tanınmıştı. Kabine üyesi olan şeyhülislâm, hükümet üyeleri arasında müzakereye gerek görülmeden konuları doğrudan padişaha arz edebiliyordu. Anayasının 28. maddesine göre sadrazamın başkanlığındaki hükümet bütün önemli iç ve dış işlerin mercii idi ve aldığı kararlardan padişahın tasdikine ihtiyaç gösterenlerin irade ile yürürlüğe sokulması gerekiyordu. Meclis-i A'yân ve Meclis-i Meb'ûsan'dan oluşan Meclis-i Umûmî tatilde iken devleti bir tehlikeyle karşı karşıya bırakan veya ülkede asayiş bozan bir durum meydana geldiğinde, meclisi toplandıya çağırmak için zamanı bulunmayan hükümetin anayasaya aykırı olmamak kaydıyla gerekli kararları alıp padişaha onaylattıktan sonra geçici olarak yürürlüğe koyma yetkisi vardı; ancak bu gibi ge-

çici kanunların Meclis-i Umûmî'nin ilk toplantısında onaya sunulması gerekiyordu.

Anayasadaki bir diğer önemli değişiklik, hükümet kararlarından padişahın onayını gerektirenlerin artık padişah tarafından da imzalanmasıdır. Burada önemli olan, kararın padişah tarafından onaylanması değil imzalanmasıdır. Zira daha önce de alınan kararlar padişahın iradesiyle yürürlüğe giriyordu. Ancak esas yenilik padişahın bizzat imzalayarak kararın sorumluluğunu üstlenmesidir. Hükümet alınan kararlarda Meclis-i Meb'ûsan ile ihtilâfa düşerse ya meclisin kararını kabul veya istifaya mecburdu. 1914'te yapılan bir değişiklikle padişaha tekrar böyle bir durumda hükümeti değiştirme veya meclisi feshetme yetkisi tanındı. Hakında soru önergesi verilen hükümet üyesinin vekilliği, önergenin Meclis-i Meb'ûsan'da oy çokluğu ile benimsenmesi durumunda düşmekteydi. Böyle bir olayın hükümet başkanı hakkında meydana gelmesi durumunda ise hükümet istifa etmek zorundaydı. Ülkenin herhangi bir yerinde güvenliği tehlikeye düşürecek bir karışıklık çıktığında hükümetin orada geçici olarak sıkıyönetim ilân etme yetkisi vardı.

1908'den sonra ve özellikle 1913-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet üzerinde büyük etkisi görülmüştür. Aslında Temmuz 1912 tarihine kadar kariyerini sivil bürokraside kazanmış sadrazamlar başa geçmişti. Bu dönem içinde sadâret Küçük Said Paşa, Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Tefvik Paşa ve İbrâhim Hakkı Paşa arasında yedi defa el değiştirdi. 1908'den 1922'ye kadar yaklaşık on dört yılda yirmi üç defa sadâret ve dolayısıyla kabine değişikliği olmuştur. Bu süre içinde 12 Haziran 1913 – 3 Şubat 1917 tarihleri arasında üç yıl yedi ay yirmi bir gün iktidarda kalan Mısırlı Said Halim Paşa'nın sadâreti en uzun iktidar dilimini oluşturmaktadır. 1912'den sonra ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış şartların da etkisiyle asker kökenli kişilerin sadrazamlığa getirilmesine başlandı. Said Halim Paşa'nın istifasıyla boşalan sadâret İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşhur üçlüsünden Talat Paşa'nın elinde çok değişik bir mahiyet kazandı. Zira bir bürokrat veya askerin dışında ilk defa siyasetçi kimliğiyle bir sadrazam iş başına gelmekteydi. Bu örnekte olduğu gibi artık kabine başkanı belirlenirken parlamento-nun ve merkezdeki bazı dengelerle güç odaklarının da göz önünde tutulması gerekiyordu. Nitekim dönemin sadrazamları

HÜLÂĞU
(هولاگو)

(ö. 663/1265)

İlhanlı Devleti'nin kurucusu
ve ilk hükümdarı
(1256-1265).

rı merkezdeki parti ve güç odaklarından birinin temsilcisiydi veya onların desteğine sahipti. Meşrutiyet'ten sonra meydana gelen olaylar, sadâretin siyasî bir müessesesi olarak gelişimini olumsuz yönde etkilemiş ve sekteye uğratmıştır.

Millî Mücadele'nin Anadolu'da örgütlenmesi sonucu 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanmasından ve başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesinden sonra ülkede aynı anda iki hükümet fiilen görev yapmaya başlamıştır. Meclis kuruluşunun hemen ardından aldığı bir kararla, üyeleri kendi içinden seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurulum hükümet işlevini yürütmesi ve meclis başkanının aynı zamanda bu kurulum da başkanlığını üstlenmesi esasını benimsedi. Bu durum, halife-padişahın içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasından sonra yeniden değerlendirilecek ve düzenlenecekti. Yasama ve yürütme güçlerini elinde toplayan olağan üstü yetkilerle donatılmış meclis, 25 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yedi kişilik İcra Vekilleri Heyeti'ni seçti ve böylece hükümeti kurdu; 2 Mayıs 1920'de de icra vekillerinin seçilmesine dair 3 numaralı kanunu kabul etti. Ülkedeki bu iki hükümetli yönetim, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olan Ahmed Tevfik Paşa'nın 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasının hemen ardından istifa edip idareyi Ankara hükümetinin temsilcisi Refet Paşa'ya teslim etmesiyle son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhebeleri*, İstanbul 1339, s. 211-212, 264-268; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 519-527; R. L. Chambers, "The Civil Bureaucracy in Turkey", *Political Modernization in Japan and Turkey* (ed. R. E. Ward - D. A. Rustow), Princeton 1968, s. 321; Suna Kili, *Türk Anayasaları*, İstanbul 1982, s. 12-13, 28-32; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul 1982, s. 202 vd.; S. J. Shaw - E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, II, 66-67, 115, 221, 343; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 26-29, 179-185; C. V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâbîâli: 1789-1922* (trc. İzzet Akyol - Latif Boyacı), İstanbul 1994, s. 207-208, 254-260; R. H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876* (trc. Osman Akınay), İstanbul 1997, II, 165; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, ts. (Doğu-Batı Yayınları), s. 213-215, 320-329; Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti", *TTK Belleten*, VI/21-22 (1942), s. 58; F. Ahmad, "Hükûma, Ottoman Empire", *EP* (İng.), III, 552-554; Kemal Beydilli, "Ahmed Tevfik Paşa", *DiA*, II, 140; Ercüment Kuran, "Başvekil", a.e., V, 136-137.

ALİ AKYILDIZ

Babası Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy Han, annesi Kerayit Hükümdarı Ong Han'ın yeğeni Sorgaktani Hatun'dur. Toluy'un 1232 yılında henüz kırk yaşında iken ölmesi üzerine Büyük Han Ögedey kardeşine ait yerlerin idaresini Sorgaktani Hatun, dönemin kaynaklarındaki bilgilere göre oğullarının eğitimini Budist Uygur Türkleri'nden Sevinç Tuğrul (Toğril), Bulad Kaya, Mungsuz ve Töre Kaya gibi Cengiz Han'ın yakın adamlarına bırakmıştır.

Hülâgû'nun çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgiler sınırlı olup sadece dedesi Cengiz Han'ın batı seferi sırasında onunla ilgili bir kayıt vardır. Buna göre Cengiz Han, torunlarından on bir yaşındaki Kubilay ile dokuz yaşındaki Hülâgû'yu İmil nehri kıyılarında ilk avları dolayısıyla mükâfatlandırmıştır. Bundan başka gençlik yıllarında Karakorum'da vergi ve para işleriyle meşgul olduğuna dair bazı bilgiler daha bulunmaktaysa da bunları ihtiyatla karşılamak gerekir; çünkü Moğol geleneğine göre şehzadelere bu görevin verilmesi uzak bir ihtimaldir.

Cengiz Han döneminde batıda ele geçirilen topraklar merkezden gönderilen sivil ve askerî valilerce idare ediliyordu. Ancak yörenin başşehir Karakorum'a olan uzaklığı ve diğer bazı sebeplerden dolayı batı yönünde beklenen ilerleme gerçekleşmediği gibi mevcut topraklar da tehdit altında kalmıştı. Bu yüzden Mengü Han, merkezî otoriteyi güçlendirmek ve doğuda da batıda da sınırları genişletmek için kardeşlerinden Kubilay'ı Çin'e, Hülâgû'yu Yakındoğu'ya göndermiştir. Alınan kurultay kararınca her iki şehzadeye de Moğol ordusunun onda ikisi verilecek, bunun yanında diğer hânedan üyeleri de güçleri oranında bu seferlere katılacaktır. Mengü Han'ın ölmesi ve değişen bazı şartlar sebebiyle Hülâgû ve Kubilay kendilerine verilen görevi tamamladıktan sonra Karakorum'a dönmemişler ve idareleri altındaki topraklar üzerinde merkeze bağlı iki ayrı Moğol devleti kurmuşlardır. Böylece Hülâgû, Karakorum'da oturan büyük hanın nüfuzu altında kalmak şartıyla batıda zaptettiği toprakları

idare etmeye başladı. İlhanlı hükümdarlarının merkeze olan bağımlılıkları 1294 yılına kadar sürmüştür.

Hülâgû'nun Ketboğa (Kitbuğa) Noyan idaresindeki öncü birlikleri 24 Ağustos 1252'de, kendisi ise 24 Nisan 1253 tarihinde Karakorum'dan hareket etmiştir. Kurultay kararına göre ordunun iâşesi batıdaki Moğol tâbileri tarafından karşılanacak, ayrıca güzergâh üzerindeki yollar ve köprüler onarılacak, sulara ve çayırıklara el konulacaktı. Hülâgû'ya İsmâîlîler'in ortadan kaldırılması, Abbâsî halifeliğinin itaat altına alınması ve Mısır ile Suriye'nin zaptı görevleri verilmişti. Öncü birlikler Mayıs 1253'te İsmâîlîler'e karşı harekete geçerek daha Hülâgû gelmeden birçok kaleyi teslim aldı. İsmâîlîler Moğollar karşısında tutunamadılar; merkezleri Alamut'ta oturan reisleri Rükneddin Hürşah 19 Kasım 1256 tarihinde Hülâgû'ya teslim oldu. Hülâgû kaleyi yerle bir edip halkını kılıçtan geçirmesine rağmen Rükneddin'e iyi davrandı ve onu bir Moğol prensesiyle evlendirdikten sonra Büyük Han Mengü'ye gönderdi. Ancak Mengü Han, kıymetli hediyelerle Karakorum'a gelen Rükneddin'i kabul etmeyerek onu henüz Moğollar'ın eline geçmemiş İsmâîlî kalelerinin tesliminden sonra gelmesi için Hülâgû'ya geri gönderdi; ardından fikrini değiştirip dönüş yolculuğu sırasında öldürülmesini emretti. Hülâgû, çoğu Suriye'de bulunan tâbîî kalelerinin zaptı işini Otçığın Noyan'a verdi. Kısa zamanda kalelerin tamamı alındı; böylece yıllardan beri bütün Yakındoğu'yu tehdit eden İsmâîlî varlığı dağıtılmış oldu.

Rivayete göre Hülâgû Alamut Kalesi'ne saldırmadan önce 653'te (1255) Abbâsî Halifesi Müsta'sım-Billâh'tan bu harekât için asker göndermesini istedi; ancak halife, bunun Bağdat'ın müdafaasını zayıflatmak amacına yönelik bir taktik olduğunu düşünerek elçiye olumlu cevap vermedi. Alamut'un zaptından sonra Hülâgû halifeye ikinci bir mektup daha yollayıp şehrin surlarını yıkmasını, hendekleri doldurmasını ve idareyi oğluna bırakıp bizzat huzuruna gelmesini istedi. Halifenin bu teklifi de reddetmesi üzerine Hülâgû, üçüncü bir mektupla Tanrı'nın dünyayı idare etme görevini Cengiz Han'a ve onun soyuna tevdi ettiğini bildirerek halifeyi şiddetle azarladı. Halife ise mektubunda Mengü Han'la ve kendisiyle dost olduğunu, elçilerin getirdiği haberlere inanmadığını ve eğer Bağdat'a karşı harekete geçecek olursa başına büyük felâketler geleceğini bildirdi. Bu cevap üzeri-